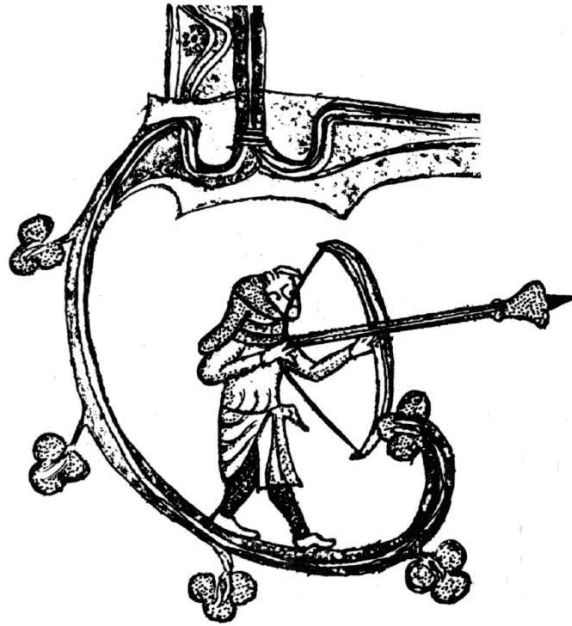

ΒΥΣΣΑΕ

ΓΛΩΣΣΑΙ

II / 2007

Glossa-info II – 2007

Glossa ry. on 1996 perustettu keskiajan opinto- ja tutkimusyhdistys. Yhdistyksen tarkoituksena on edistää keskiajantutkimuksen piirissä toimivien tutkijoiden ja opiskelijoiden yhteisiä etuja, lisätä itäisen ja läntisen Euroopan keskiaikaisen kulttuurintutkimuksen yhteistyötä, välittää keskiaikatietoisuutta yli tieteiden rajojen sekä kehittää alan tutkimusta ja opetusta Suomessa. Glossa järjestää esitelmä- ja seminaaritilaisuuksia, retkiä sekä antaa lausuntoja toimialaansa liittyvissä kysymyksissä. Toimimme aktiivisessa yhteistyössä mm. Historiallisen yhdistyksen ja Bysantin tutkimuksen seuran kanssa. Tällä hetkellä jäseninä on yli 100 tutkijaa ja opiskelijaa keskiajantutkimuksen eri aloilta.

Uusia jäseniä pyydetään ottamaan yhteyttä yhdistyksen sihteeriin Anna Ripattiin
anna.ripatti@helsinki.fi

Yhdistyksen jäsenmaksu:

Jäsenmaksu 10 e
Perustutkinto-opiskelijat 6 e
Perhemaksu 13 e
Tilinumero: Nordea 200118 – 182589

Lisäksi tiedotamme toiminnastamme sähköpostilistallamme **glossa-list@lista.tsv.fi**, jolle voit liittyä lähettämällä viestin “subscribe glossa-list” osoitteeseen majordomo@lista.tsv.fi.

Hallituksen tavoitat osoitteesta: glossa-ry@lista.tsv.fi

Glossan kotisivu: www.glossa.fi

Glossae 2 – 2007

Glossae-lehden julkaisee
Keskiajatutkimuksen seura Glossa ry.
Lehti ilmestyy neljästi vuodessa.
Materiaali seuraavaa numeroa varten
pyydetään lähettämään viim. 15.8.2007 Tuija
Ainoselle, tainonen@chass.utoronto.ca.

Perustettu vuonna 1998, 9. vuosikerta.
Toimitus ja taitto: Tuija Ainonen
Määrä: 200 kpl
Helsinki, Yliopistopaino 2007
ISSN 1455-9153

Päätoimittajan pöydältä

Käsissänne oleva lehti on todiste keskiajan tutkijoiden aktiivisuudesta niin koti- kuin ulkomailla: kuulemme Oulun yliopiston keskiajan tutkimuksen tilasta, sekä voimme lukea EUI:n tarjoamista mahdollisuuksista. Agricolan juhluvuosi näkyy myös monin tavoin lehtemme sivuilla.

Toimitus toivottaa tervetulleeksi kaiken keskiaikaan liittyvän tiedotuksen, ilmoituksen, kirjoituksen ja arvion.

Tuija Ainonen, Glossaen päätoimittaja

Puheenjohtajan terveiset

Bästa medlemmar av Glossa!

Seminarier med Agricolatema ligger bakom oss: styrelsens arbete har varit ihärdigt och vi kan vara stolta – våra utländska gäster verkade mycket nöjda trots att vi hade hård konkurrens från melodifestivalen! Tack! Utflykten, som vi gjorde i samarbete med Historiska föreningen, riktade sig till Pernå, som var grönskande vackert i det bästa av väder!

Vilken vetenskapligt fruktbar vår! Många unga forskare ur Glossas led har och kommer inom kort att doktorera! Sini Kangas doktorerade om sitt ämne korstågen för ett tag sedan – hon uppmärksammades till och med i Hufvudstadsbladet! Anu Lahtinen doktorerar i Åbo den 26 maj om kvinnor som aktörer i den Flemingska familjen (1470-1620), med vår ”egen” docent Maiju Lehmijoki-Gardner som opponent. Meri Heinonen doktorerar den 9 juni med den ansedda forskaren Barbara Newman som opponent. Varma gratulationer!

Snart är det dags att sikta mot hösten. Våra månadsmötesträffar kommer att dra igång igen och vi fortsätter med helgontemat. I Helsingfors skall en doktorandkurs i medeltidslatin ordnas på Renvall-institutet i oktober, dit vi hoppas att många intresserade anmäler sig. Men innan det skall vi ännu träffas i juni, i samarbete med SKAS och SKS, för att höra en föreläsning av kyrkforskaren Richard Kieckhefer från USA, och i augusti ordnas den tredje Passages-konferensen i Tammerfors. Håll ögonen öppna!

Hyvä Glossa jäsen!

Agricolaseminaarimme oli onnistunut: kiitos hallitukselle, jonka ponnistukset tuottivat positiivista tulosta!

Meillä on ollut tieteellisesti hedelmällinen kevät: moni glossalainen on viime aikoina väitellyt, tai tulee pian väittelemään. Sini Kangas väitteli ristiretkistä ja 26.5. Anu Lahtinen väittelee Flemingin suvun naisista (1470-1620). Meri Heinonen väittelee 9.6. vastaväittäjänään arvostettu tutkija Barbara Newman. Lämpimät onnittelut!

Kohta on jälleen aika suunnata katse syksyyn, mutta sitä ennen tapaamme vielä 6.6. Richard Kieckheferin luennolla. Muistakaa myös, että kolmas Passages-konferenssi järjestetään elokuussa Tampereella! Syksyllä kuukausitapaamiset jatkuvat pyhimysteemalla. Pysykää mukana!

Trevlig sommar!

Hyvää kesää!

Eva Ahl

Ordförande/puheenjohtaja 2007

Tieteessä tapahtuu

Kansalliset julkaisut:

ABCkiria. Mikel Agricolan ABCkirian tieteellinen editio. Toim. Kaisa Häkkinen. (SKS, Helsinki 2007).

Aboa Vetus & Ars Nova: Ruukkuja ja ruhtinaita - Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400-1700. Toim. Kirsi Majantie. (Aboa Vetus & Ars Nova ja Archaeologia Medii Aevi Finlandiae 2007). Sis. DVD-rom.

Heininen, Simo. *Mikael Agricola - elämä ja teokset.* (Edita 2007).

Häkkinen, Kaisa ja Lempiäinen, Terttu. *Agricolan yrtit. Mikael Agricolan 'Rucouskirian' terveyttä tuovat kasvit, niiden esiintyminen ja käyttö 1500-luvulla.* (Kirja-Aurora: Otavan kirjapaino 2007).

Hämeen-Anttila, Jaakko, Maukola, Inka, Viitamäki, Mikko. *Kirkkauteen kätetty. Al-Ghazālīn Valojen lamppusyvennys.* (Kirjapaja 2007).

Kirjallisuus antiikin maailmassa. Toim. Kivistö, Sari, Riikonen, Hannu K., Salmenkivi, Erja, Sarasti-Wilenius, Raija. (Kustannusosakeyhtiö Teos 2007).

Klemetilä, Hannele. *Keskiajan keittiö.* (Atena 2007).

Koski, Sami, Mika Rissanen ja Juha Tahvanainen. *Hävityksen historiaa. Eurooppalaisen vandalismin vuosisadat.* (Atena 2007).

Kosonen, Päivi. *Isokrateesta Augustinukseen. Johdatus antiikin omaelämäkerralliseen kirjallisuuteen.* (Atena 2007).

Lahtinen, Anu. *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470-1620.* (SKS, Helsinki 2007).

Lehmijoki-Gardner, Maiju. *Kristillinen mystiikka. Läntinen perinne antiikista uudelle ajalle.* (Kirjapaja 2007).

Mallat, Kaija. *Naiset rajalla - Kyöpelä, Nainen, Naara(s), Neitsyt, Morsian, Akka ja Ämmä Suomen paikannimissä.* (SKS, Helsinki 2007).

Nenonen, Marko. *Noitavainot Euroopassa. Paholaisen apuna.* (Atena 2007).

Ódinnin ratsu - Skandinaaviset jumaltarut. Toim. Sumari, Anni. (Like 2007).

tulossa:

Johannes Duns Scotus. *Jumalan tunnettavuudesta ja muita kirjoituksia*. Suom. Toivo Holopainen. (Gaudeamus).

Harviainen, Tapani, Heininen, Simo, Huhtala, Aarre. *Oma Kieli, Mikael Agricolan tekstejä nykysuomeksi*. (Edita).

Uusimmat väitökset:

Sini Kangas (FM) väitteli 20.4.2007 Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa aiheesta *Deus vult: Images of crusader violence c. 1095-1100*. Vastaväittäjä prof. John France, University of Wales; kustos prof. Hannes Saarinen.

Kaija Mallat (FM) väitteli 4.5.2007 Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa aiheesta: *Naiset rajalla - Kyöpelä, Nainen, Naara(s), Neitsyt, Morsian, Akka ja Ämmä Suomen paikannimissä*. Vastaväittäjä prof. Kaisa Häkkinen, Turun yliopisto; kustos prof. Lea Laitinen.

Anu Lahtisen (FM, European Doctorate) väitöskirja *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470-1620* tarkastettiin lauantaina 26.5.2007 Turun yliopistossa. Vastaväittäjä prof. Maiju Lehmijoki-Gardner, University of Loyola, Baltimore; kustos prof. Hannu Salmi.

Meri Heinosen (FL) väitöskirja *Brides and Knights of Christ – Gender and Body in Later Medieval German Mysticism* tarkastetaan lauantaina 9.6.2007 Turun yliopistossa. Vastaväittäjä prof. Barbara Newman, Northwestern University; kustos prof. Kalervo Hovi.

Uusimmat pro gradut:

Mielikäinen, Satu. *Uskon lyhyt oppimäärä. Suomen keskiaikaisten kivikirkkojen kalkkimaalausten välittämä raamattukuva*. (Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta, kirkkohistorian laitos, 2007).

URL: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fSatue20071267>

"Pitkä keskiaika" - Mikael Agricolan aika.

Seminaari Helsingissä 11.-12.5.2007

Anu Lahtinen, Turun yliopisto

Ei ole yllättävää, että keskiajan ja 1500-luvun asiantuntijat arvioivat suuria merkkivuosia monipuolisesti ja kriittisesti. Näin oli laita myös seminaarissa "*Pitkä keskiaika*", jossa kuultiin vajaa kahdenkymmentä puheenvuoroa Mikael Agricolan ajan ja keskiajan suhteesta. Mikael Agricola on paikkansa historian tutkimuksessa, kuten esimerkiksi *Simo Heinisen* tutkimus ja esitelmä osoittivat. On tärkeää, että Agricola tarkastellaan oman aikakautensa, kulttuurinsa ja yhteiskuntansa kontekstissa. Ja kuten *Mervi Suhonen* totesi omassa esityksessään Agricolan ja Viipurin tutkimustilanteesta, Mikael Agricola voi olla meidän "silmälasimme" menneeseen: hän on lähtökohta, jonka kautta voimme lähteä analysoimaan aikakauden yleistä tilannetta ja oloja. On myös mahdollista linkittää häneen tiettyjä erityiskysymyksiä, esimerkiksi *Ilkka Taiton* käsittelemiä kysymyksiä keskiajan pyhistä kirjoista reformaation kynnyksellä.

Agricolan omat tekstit kertovat paitsi kirkon reformaatiosta, myös kirkon kohtaamista taloudellisista vaikeuksista, joista *Jyrki Knuutila* kertoi alustuksessaan Mikael Agricolan seurakuntaluettelossa. Agricolan kalenteriteksteistä ja marginaaliselityksistä voidaan löytää näkökulmia myös aikakauden ruoka- ja juomakulttuuriin, jota *Marja Hartola* valaisi esitelmässään, tai aikakauden numismatiikkaan, josta *Tuukka Talvio* alusti. Agricolan aikakautta voidaan tarkastella myös arkeologisten löytöjen kautta. Tilaisuudessa kuultiinkin *Georg Haggrénin* analyysi Agricolan ajasta maaseudun materiaalisesta kulttuurin muutokautena. Samaa tematiikkaa jatkoi

myöhemmin *Hanna-Maria Pellisen* selvitys Pernajan arkeologisista kaivauksista, joilta oli löytynyt muun muassa merkkejä majatalotoiminnasta.

Koska tilaisuus oli erityisesti keskiajantutkijoiden kohtauspaikka, oli ymmärrettävää että Agricolan aikaa pohdittiin nimenomaan jatkumoiden ja katkosten näkökulmasta. Missä määrin reformaatio edusti murroskohtaa, paljonko löytyy jatkumoa, ja missä määrin 1500-luku muodosti oman poikkeuksellisen ajankohtansa? Aikakauden murroksia ja muutoksia pohti muun muassa dosentti *Maiju Lehmijoki-Gardner*. Hän nosti esiin muun muassa sen seikan, että reformaatio nosti keskeiseen asemaan seurakuntapapiston, kun taas suuri osa aiempaa kirkollista instituutiota hyllytettiin. Materiaalisen kulttuurin kautta asiaa pohti *Markus Hiekkänen*, joka puolestaan nosti esiin jatkumoa kirkkointeriöissä. Näyttää siltä, että keskiaikaiset pääalltarit säilyttivät asemansa monissa kirkoissa aina 1600-luvun lopulle, 1700-luvulle ja jopa 1800-luvun alkuun saakka.

Jatkumoiden ja katkosten tarkastelun lisäksi on tärkeää, että seminaarin näkökulma on ollut myös maantieteellisesti laaja. Perinteinen merkkivuositilaisuus saa helposti korostetun kansallisia sävyjä. Mikael Agricola -seminaarissa tarkastelunäkökulma oli kuitenkin myös maantieteellisesti laaja. Erityisesti *Olle Fermin* Olaus Petri -puheenvuoro, *Päivi Räisäsen* saksalaista reformaatiota käsittelevä esitelmä ja *Kati Parppain* esitys Valamon luostarista muistuttivat kuulijoita siitä, että Agricolan ajan uskonnollisissa murroksissa nähtiin monenlaisia vaihtoehtoisia kehityskulkuja.

Katolinen, protestanttinen, radikaali-reformatorinen ja ortodoksinen maailma olivat toisaalta sisäisesti sirpaleisia, toisaalta monin tavoin toistensa kaltaisia tai toisiinsa kietoutuneita. Aikakaudelta nostettiin myös esiin materiaalisen kulttuurin yksittäisanalyyseja: *Carol Earl* käsitteli Tottien alttaritaulun syntyä ja tyyllisiä vaikutteita, *Linda Rebane* puolestaan valotti aikakauden kirjan-sidoksia ja niiden tutkimusta.

Kuluneet kaksi päivää osoittivat jälleen kerran, että Suomessa tehdään monipuolista keskiajan ja 1500-luvun tutkimusta. Monet merkittävät havainnot tehdään nykyään arkeologiassa, mutta myös kirjallisia lähteitä voidaan lukea uudesta näkökulmasta, ja materiaalisen kulttuurin asiantuntemus voi auttaa ymmärtämään paremmin niukkojakin tekstilähteitä. Kirjallisuuden, kielitieteen, historian, kirkkohistorian, arkeologian, taidehistorian ja muiden tutkimusalojen havainnot on hyvä saattaa keskustelemaan keskenään tämäntyyppisissä tilaisuuksissa. Glossa ry. ansaitseekin kiitokset

hyvästä työstään tämän tavoitteen toteuttamiseksi.

En kritisk titt på Mikael Agricola och hans tid har verkligen varit nyttigt. Bland annat visade Simo Heininen, Jyrki Knuutila, Maiju Lehmijoki-Gardner oss hur Mikael Agricolas skrivelser kan berätta oss om tidens lärda tänkandet men också om de ekonomiska problem som hotade kyrkan eller också om 1500-talets mat- och dryckesvanor. Vi lärde oss också att även om reformationen innebar en massa förändringar - tex. förändrades kyrkliga institutionerna - så var det mycket som levde kvar; många kyrkor hade sin medeltida huvudaltare kvar även på 1700-talet. Det är oehört viktigt att den mångsidiga medeltids- och 1500-talsforskningen lyftas fram och att historiker, arkeologer, konstvetare, religionsvetare mm. har en chans att diskutera och jämföra sina forskningsresultat. I detta syfte har Glossa rf. lyckats igen.

Kirjoitus perustuu Mikael Agricola -seminaarin päätöspuheenvuoroon.

MIRATOR

<http://www.cc.jyu.fi/mirator>

Esittelyssä Euroopan yliopistoinstituutti

Meri Vuohu, FM, European University Institute, Firenze

Euroopan yliopistoinstituutti (EUI) on Firenzessä, Italiassa toimiva EU-maiden ylläpitämä yliopisto, joka vastaa lähinnä tohtorikoulutuksesta. Instituutissa toimivat historian ja kulttuurintutkimuksen, taloustieteen, oikeustieteen sekä yhteiskuntatieteiden laitokset ja Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Sen yleiseurooppalainen luonne näkyy EU:n kaikista jäsenmaista sekä monista EU:n ulkopuolisista maista tulevana tutkijakoulutettavina. Tohtorinkoulutusohjelman hakuaika päättyy aina tammikuun lopussa, mutta EUI:hin on myös useita erilaisia post-doc-apurahoja, joiden hakuaajat vaihtelevat.

Historian laitos (lyhennettynä HEC ranskankielisen määreen ‘histoire et civilisation’ mukaan) keskittyy Euroopan historiaan myöhäiskeskiajalta nykyaikaan. Väitöskirjan teossa EUI:ssä on useita vaiheita: Ensimmäiseen vuoteen sisältyy useita pakollisia seminaareja, jotka tosin saa itse valita (yhteisymmärryksessä ohjaajan kanssa) yliopiston tarjonnasta. Toisena ja kolmantena vuonna keskitytään tutkimustyöhön, jolloin historioitsijat tekevät usein runsaasti arkistomatkoja. Neljäs ja mahdollinen viides vuosi käytetään väitöskirjan viimeistelyyn. EUI:n tutkimusohjelmissa kielenä on englanti. Poikkeuksen muodostaa historian laitos, jolla toisena työkielenä käytetään ranskaa (hyvä ymmärtää, ei tarvitse osata puhua), ja parin professorin seminaareissa myös italiaa.

Miksi sitten suomalaisen keskiajantutkijan kannattaisi hakea EUI:hin? Yksi syy on virkeä akateeminen ympäristö (mm. paljon huippututkijoiden vierailuja). Puhtaasti keskiajan tutkimuksen näkökulmasta EUI ei ehkä ole ykkösvaihtoehto, mutta antoisa historioitsijalle, joka haluaa sitoa keskiaikaisen aiheensa laajempaan historialliseen keskusteluun. Toinen syy ovat Firenzen myöhäiskeskiaikaan/renessanssiin erikoistuneet kirjastot (ks. tarkemmin www.iris.firenze.it). Kolmas hyvä syy on raha: Suomen Akatemia maksaa EUI:n suomalaisille jatko-opiskelijoille apurahaa 1600 euroa kuussa. Jos tutkijalla on huollettavanaan alaikäisiä lapsia, kuukausiapuraha on 2000 euroa. Lisäksi maksetaan tutkijan sekä mukana seuraavien perheenjäsenten matkat. Historian laitos avustaa arkisto- ja konferenssimatkakuluissa, ja kirjasto tarjoaa 80 kaukolainaa vuodessa – enemmänkin voi saada, jos ohjaaja pitää tarpeellisena. Historian laitokselle suomalaisia hakijoita on yleensä vain kourallinen, joten hyvällä hakemuksella sisään pääsyn mahdollisuus on moninkertainen esimerkiksi suomalaisiin tutkijakouluihin verrattuna.

Lopuksi vielä pari sanaa omasta väitöskirjatutkimuksestani EUI:ssä:

Paikallisista käytännöistä territoriaaliseen politiikkaan: Vesitalous Pisassa 1475-1530

Tutkin väitöskirjaprojektissani Pisan vesihallintoa 1400- ja 1500-luvun vaihteessa osana territoriaalivaltion syntyprosessia. Keskiajan lopun Italiassa valtionmuodostus käynnistyi aluevalloituksilla, kun esimerkiksi Firenze ja Venetsia alkoivat luoda laajaa ja kiinteästi organisoitua valtapiiriä ympärilleen. Pisa päätyi 1400-luvun alussa Firenzen alaisuuteen, koska firenzeläiset halusivat liittää laajenevaan valtioonsa myös merisataman. Kun tähän

mennessä uudenlaisen, territoriaalisen valtiomuodon syntyä Pohjois- ja Keski-Italiassa on tutkittu lähinnä “abstraktilla” poliittisen ajattelun ja lainsäädännön tasolla, laajennan projektissani keskustelun “konkreettiselle” fyysisen ympäristön hallinnan ja arkipäivän hallinnollisten käytäntöjen tasolle. Tutkimus rakentuu kahden työhypoteesin varaan: 1) varhaismoderni territoriaalivaltio kehittyi osaltaan myös fyysisen ympäristön sääntelyn pohjalta, ja 2) aikakauden ympäristöhallinnassa “julkiset” ja “yksityiset” intressit liittyivät toisiinsa kiinteästi.

Pisa sijaitsee Arnojoen alajuoksulla keskellä soistumiselle altista tulvatasankoa. Arno saa alkunsa vuorilta, joten se on tulvinut usein keväisin lumien sulaessa ja syksyisin rankkasateiden pitkittyessä. Lisäksi se on luonnollisesti meanderoiva joki, mikä asutuksen ja maankäytön näkökulmasta merkitsee murtumiselle alttiita penkereitä ja paikkaansa vaihtavaa jokiuomaa. Näitä ongelmia on pyritty ratkaisemaan vesitaloudellisin toimin, kuten maankuivatuksella, ojituksella, pengerryksellä ja padoilla. 1400-luvulla ei ollut kuitenkaan itsestään selvää, millainen vesitalous ja maankäyttö oli vasta Firenzen valtapiiriin liitetyllä alueella taloudellisesti ja poliittisesti kannattavaa. Tilanne muuttuikin Pisan ja Firenzen välisen sodan aikana (1494-1509) kahdella tapaa: ensinnäkin vesihallinto palasi Firenzen kontrollista pisalaisten käsiin, ja toiseksi firenzeläiset pyrkivät käyttämään Pisan ympäristön jokia ja soita aseena pisalaisia vastaan esimerkiksi edistämällä tulvimista.

Tutkimusaineistoni on ennen kaikkea Firenzen ja Pisan Archivio di Stato -arkistoista. Firenzen arkistossa on koko valtion hallintoon liittyviä rekistereitä, kun taas Pisassa säilytetään vesihallinnosta vastanneiden viranomaisten rekistereitä etenkin Pisan ja Firenzen välisen sodan ajalta (1494-1509). Tutkimukseni taustan muodostaa keskiajan ja uuden ajan alun Toscanan viljelemättömän maan, jokien, soiden ja luonnonvarojen käyttöä koskeva kirjallisuus, jota on ilmestynyt viime vuosina runsaasti. Työni sijoittuukin ympäristö- ja poliittisen historian leikkauskohtaan. Tutkimukseni jatkaa myös keskittävän politiikan ja paikallisten käytäntöjen välistä suhdetta käsittelevää keskustelua, jota ainakin italialaisessa myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun tutkimuksessa on käyty vilkkaasti 1970-luvulla saakka. Firenzen valtiossa juuri 1400- ja 1500-luvun taite oli ajankohta, jolloin keskittävän ja partikularistisen politiikan välinen ristiriita oli huipussaan ja vaikutti syvästi territoriaalivaltion ympäristöhallintoon.

Keskiajan opetus ja tutkimus Suomessa 2000–2007

Inka Moilanen, FM, Historian laitos, Oulun yliopisto

Tämä esittely on kolmas sarjassa, jossa on kartoitettu Suomen eri yliopistoissa tapahtunutta keskiaikaa koskevaa opetusta ja tutkimusta. Olen esittelyssä ottanut huomioon suhteellisen laajamittaisesti myös henkilöt, joiden intressit jollain lailla, esimerkiksi opetuksen suhteen, ovat sivunneet keskiaikaa. Opetuksen esittelyssä on kuitenkin jätetty pois kaikki yleisluontoiset luentosarjat, jotka ovat käsitelleet laajamittaisesti teemoja antiikista nykyaikaan, sekä ne verkkokurssit, jotka ovat olleet tarjolla myös Oulun yliopistossa, mutta ovat olleet muiden yliopistojen järjestämiä. Kaikista puutteista tai virheistä otetaan mielellään tietoa vastaan.

Oulun yliopisto

Hautala, Roman FM: jatko-opiskelija, yleinen historia

ala: Roomalaiskatolisen kirkon suhtautuminen Aasian kristillisiin vähemmistöihin 1200-luvun toisella puolella.

Isoaho, Mari FT: tutkija

ala: Keskiajan historia, erityisesti kronikat ja pyhimyselämäkerrat ja Venäjän historia, väitöskirja *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia. Warrior and Saint* (2006).

Kallinen, Maija FT: vs. professori, aate- ja oppihistoria

ala: Uuden ajan alun (1500–1600-lukujen) tieteenhistoria: yliopistojen historia, aristotelismi, kartesiolaisuus, sääoppien historia.

Koivunen, Pentti FK: lehtori, yleinen arkeologia

ala: Suomen arkeologia kivikaudesta keskiaikaan, historiallisen ajan arkeologia, keskiajan esineellinen kulttuuri, asiantuntemusta antiikkiesineistä, museologia.

Koskela-Vasaru, Mervi FM: jatko-opiskelija, Suomen ja Skandinavian historia

ala: Bjarmaland kirjallisten lähteiden valossa.

Kovács, Árpád FM: tutkija, aate- ja oppihistoria

ala: Keskiajan kosmologia ja tähtitiede, tähtitiede ja kosmologia Iberian niemimaalla n. 585–635 jKr.

Moilanen, Inka FM: jatko-opiskelija, yleinen historia

ala: vallan ja uskonnon väliset suhteet kristillisessä diskurssissa varhaiskeskiajan Luoteis-Euroopassa.

Mäki vuoti, Markku, FL: amanuenssi, yleinen historia

ala: esi- ja varhaishistoria.

Nurmi, Risto FM: tutkija, yleinen arkeologia

ala: uuden ajan alun esineistö, kaupunkikulttuuri, Torniojokilaakson arkeologia, historiallisen ajan arkeologisen esineistön tutkimusmenetelmät, keskiajan esineistö erityisesti Lapissa.

Palola, Ari-Pekka FT: Suomen ja Skandinavian historia

ala: Suomen myöhäiskeskiajan kirkkohistoria, kirkolliset valtarakenteet ja yhteiskuntahistoria, väitöskirja *Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika - Turun piispat 1412-1460* (1998).

Sironen, Timo FT: lehtori, antiikin kielet ja kulttuuri

ala: antiikin Italian sabellilaisten kansanheimojen historia, varsinkin oskinkieliset piirtokirjoitusdokumentit; sabellilaisten kulttuuri-identiteetti; keskitasavallanajan latinalainen epigrafiikka, varsinkin instrumentum domesticum.

Vahtola, Jouko FT: professori, Suomen ja Skandinavia historia, historian laitoksen johtaja

ala: Suomen ja Skandinavian keskiajan historia, nimistön historia ja sen käyttö asutus- ja kulttuurihistorian lähteenä, suurvalta-ajan historia, Pohjois-Suomen historia, saamelaisten historia, Suomen itsenäistymisen ja erityisesti heimosotien 1918–22 historia.

Opetusta:

2005: *Bysantin historiaa* (Markku Mäki vuoti)

2004: *Hansa ja Pohjola* (Jouko Vahtola)

2003: *Järjestyksen kirjoitus – näkökulmia keskiajan historiaan valikoitujen lähteiden valossa* (Mari Mäki-Petäys, nyk. Isoaho)

2003: *Pohjois-Suomen keskiaika* (Jouko Vahtola)

2003: *Carmina Burana – valikoima keskiajan runoutta* (Timo Sironen)

2002: *Latinalaisten käsikirjoitusten paleografia* (Timo Sironen)

2002: *Keskiajan aatehistoriaa* (Maija Kallinen)

2002: *Bysantin historiaa* (Markku Mäki vuoti)

2002: *Saami shamanism and transition to Christianity* (Louisse Bäckman & Håkan Rydving)

2001: *Suomen keskiajan historia* (Jouko Vahtola)

2000: *Hansa ja Pohjola* (Jouko Vahtola)

1999: *Suomen kirkon historia myöhäiskeskiajalla* (Ari-Pekka Palola)

1999: *Keskiajan latinalaista proosaa* (Timo Sironen)

Kvinnan i Magnus Erikssons Stadslag

Charlotte Cederbom, fil.stud., Historiska institutionen, Helsingfors universitet

Det svenska medeltida samhällets rättssystem skilde sig väsentligt från dagens. Nutidens rättssäkerhet fanns inte, och att vara lika inför lagen var fortfarande en tanke som var främmande. Det medeltida samhället var avsevärt mycket tydligare stratifierat än dagens, och människornas utrymme i den juridiska världen var starkt beroende av var på samhällsskalan man befann sig och dessutom på vilket kön man hade. Denna essä kommer att med utgångspunkt i det sistnämnda diskutera kvinnans plats i Magnus Erikssons Stadslag (MEST), främst i förhållande till nutida förutfattade meningar. Det är en allmän uppfattning bland mer eller mindre historiaintresserade att kvinnan under medeltiden var omyndig. Vid en närmare titt på MEST, inte minst rent lingvistiskt, är det dock en något annorlunda bild som framträder och i det följande ska jag försöka förklara denna andra syn på den medeltida kvinnans rättigheter. Det är min övertygelse att en klar bild av kvinnans ställning många gånger grumljas av sentida genusuppfattningar, vilket jag också påvisar i det följande. Jag menar dock på intet sätt att ämnet sedan skulle vara uppklarat, snarare tvärtom. För att bättre nysta upp de trådar jag börjar dra i krävs en grundlig genomgång av inte bara de olika handskrifterna av lagböckerna utan även av tänkeböcker och andra rättsliga protokoll. Det är dock långt utanför denna essäs intentioner och gränser.

Vid mitten av 1300-talet utkom Magnus Erikssons Landslag (MEL), som skulle ersätta de tidigare landskapslagarna som en enhetlig lag för hela det dåvarande svenska riket. Kort därefter kom Magnus Erikssons Stadslag, vilken skulle gälla för städerna i landet. Stadslagen vilar i mycket på landslagen, och har på somliga ställen exakta samma ordalydelse, eller endast en mindre justering för att bättre passa förhållandena i städerna. Den andra stora förelagan för stadslagen var Bjärköarätten, som mer eller mindre föregick MEST som stadslag, och vilken finns bevarad i form av Lödöse bjärköarätt från 1345. Den troligtvis äldsta bevarade avskriften av MEST är från 1387 och skrevs sannolikt på beställning av rådet i Söderköping. Denna Söderköpings lagbok låg till grund för den senaste nutidssvenska översättningen av MEST, gjord 1966 av Åke Holmbäck och Elias Wessén, eftersom den ansågs vara den som mest liknade originalhandskriften. Denna originalhandskrift, med all sannolikhet avsedd för Stockholm, har dock gått förlorad. Det är Holmbäck och Wesséns översättning, samt deras notapparat, som jag har använt mig av i det följande. MEST består av 16 balkar, som i sin tur är uppdelade i flockar. Alltid när man handskas med ett så pass ensidigt källmaterial som en lagbok utgör bör resultatet ses med kritiska ögon. Inte minst är lagar normerande källor, och visar i sig själva inte hur det vardagliga livet faktiskt tedde sig. Att något stod i lagen betydde inte att människor rättade sig efter det, och flera paragrafer får närmast betraktas som rena tankebilder eller ideal. Exempelvis är det idag enligt lag förbjudet att köra mer än 80 kilometer per timme på vissa vägsträckor, men av de flesta bilister snarare betraktat som ett tecken på att det är olämpligt att köra väldigt mycket fortare än 90. Man får nästan anta att till exempel den medeltida lagen som förbjöd dubbel med insatser över en mark många gånger åtlýddes under liknande principer.^[1]

Det är på sin plats med en kort beskrivning av det juridiska livet i staden, något som nära beskrivs i MEST. Stadens främsta juridiska organ var rådstugan, där män som

ägde mark i staden kunde väljas in. Totalt valdes sex män till borgmästare och trettio till rådmän, hälften av dessa tyskar och svenskar, och sedan satt två borgmästare och tio rådmän per år av en treårsperiod i rådstugan. Lagen stadgade att brott utförda i staden även skulle dömas där. Mål togs sedan upp inför rådstugan på för detta avsedda dagar, så kallade rådstugudagar; måndagar, onsdagar och lördagar. Det för året sittande rådet dömde sedan tillsammans med en fogde, vanligen utsedd av kungen. Mindre mål kunde avgöras ute på torget och där dömde kungens fogde i samråd med två rådmän. Det vanliga var att bevisningen skedde med vad lagen kallar ”gode män”, fastar. Det betydde i korta drag att målsägande och svarande med hjälp av betrodda mäns vittnesmål fick bevisa sin sak. Antalet män som skulle gå i god berodde på brottet. Mildare brott krävde vanligen två män, medan grövre brott kunde kräva så många som tolv. Den som inte kunde uppbåda rätt antal män att svära för sin sak dömdes skyldig. Somliga riktigt svåra brott, som exempelvis mord, bestraffades obönhörligen med dödsstraff, medan de flesta andra brott hade böter, åtminstone som ett alternativ.

När en kvinna ännu var jungfru, det vill säga innan hon blev gift, är det den traditionella uppfattningen att hennes far var hennes målsman. I MEST nämns det ingenting om detta, men det står att läsa i Giftermålsbalkens första flock att ”fader och moder vare dotters giftoman”. Sålunda skulle både fadern och modern råda över jungfrun, och inte enkom fadern. Detta stycke varierar dock kraftigt mellan olika handskrifter av stadslagen, och i de allra flesta stadgas att endast fadern är giftoman, men att moderns råd skulle tas i beaktande. Så var fallet också i MEL. Det rådde alltså oenighet om vem som egentligen var ansvarig för jungfrun, och även om stycket inte visar vem som i praktiken bestämde så vittnar det ändå om att moderns åsikter iallafall skulle tas i beaktande.

Att den unga kvinnan inte rådde över sig själv råder det knappast några tvivel om, men det gjorde heller inte den unge mannen. I lagtexten framkommer två olika grupper av minderåriga; jungfrur (fornsvenska iomffru) och övermagar (fornsvenska offuermagha). Det första rör avgjort minderåriga kvinnor och det andra med största sannolikhet minderåriga män. Dessa båda grupper har samma sorts rättigheter. I Jordabalkens andra flock stadgas hur nära besläktigade kan få återlösa en såld tomt eller gård. Om en arvinge exempelvis har varit utomlands kan han få återlösa gården om han kommer hem inom ”natt och år”. I slutet av paragrafen står det att ”samma lag skall vara för jungfru och omyndig”. Wessén tolkar i sin not detta som tillkommit utifall att jungfruns eller den omyndiges förmyndare varit utomlands, vilket givetvis kan vara fallet. Han anser det sedan vara sannolikt att samma lag även skulle gälla för kvinnans man, sedan hon blivit gift. Här förutsätter Wessén att kvinnan även efter giftermålet fortsätter att vara omyndig i förhållande till sin man. Jag vill dock, på basis av vad MEST stadgar, hävda att det sker en förändring i kvinnans juridiska spelrum när hon blir gift. Först en tänkbar förklaring till varför Wessén gör den tolkning han gör.

I Giftermålsbalkens åttonde flock stadgas att ”sedan bonden och husfrun äro gifta (...) då är han hennes målsman”. Klart och tydligt står det alltså att mannen ska vara kvinnans målsman (fornsvenska malsman). Som ett enda tillägg till vad det innebär stadgar lagen att han sedan ”äger att söka och svara för henne”. Detta kan förstås betyda att hon är omyndig och att han ska svara för henne i till exempel rättsliga frågor. På andra ställen säger dock lagen annorlunda. Enligt många paragrafer ska kvinnan nämligen svara för sig själv, och i sällsynta fall, exempelvis rörande barnafödande, vittnar hon till och

med för sig själv.^[2] I juridiska sammanhang är hon alltså en egen person, inte underställd sin make. Eventuellt kan ”söka och svara” vara en form av rituellt stadgande, en sista del i en av medeltidens viktigaste riter; giftermålet, ungefär som det nutida ”i nöd och lust”. Troligare är dock att det går tillbaka på äldre rätt, och det kan då ha betytt att mannen svarade för kvinnan i rättsammanhang. Uttrycket kan sedan ha fått stå kvar, men innebörden har med tiden avgjort ändrats.

Att den gifta kvinnan hade en målsman betydde således ingalunda att hon var omyndig längre. Hon ansvarade för sin egen jord och mannen fick inte sälja den med mindre än att det var i händelse av krig och pengarna behövdes för att betala en lösensumma för att få hustrun åter. Samma sak gällde om de hade barn tillsammans och de var trängda av hunger eller fattigdom, och vid båda dessa tillfällen kunde även hustrun sälja mannens jord.^[3] Att lagen tydligt skiljer på en gift kvinnas och en jungfrus rättigheter till sin jord visar Jordabalkens tionde flock, som beskriver hur en omyndig eller jungfrus tomt kan säljas eller lösas tillbaka.

”Ingen har rätt att sälja bort omyndigs eller jungfrus eller vettvillingars tomter eller jordar, eller vad dem tillhör, eller att byta bort dem, om de ej bytes mot bättre. Utan så snart omyndig kommer till myndig ålder, eller mö är gift, skola de hava rätt att hålla det bytet eller ej, vilket de vilja”

Här likställs alltså händelsen att en omyndig uppnår myndig ålder med att en kvinna blir gift. De får då uttrycklingen samma sorts rättigheter till sin jord. Således tvingas vi söka en ny definition av vad ”målsman” innebar, och samtidigt ta i beaktande att det faktum att mannen var målsman inte var liktydigt med att kvinnan var omyndig.

Så tillbaka till Wesséns not. Mannen hade, i enlighet med det ovan anförda, inte beslutanderätt över kvinnans jord trots att han enligt praxis var hennes målsman. I ljuset av detta verkar det högst otroligt att lagrummet skulle medge att kvinnan väntade i upp till ett år på att hennes make skulle komma hem innan hon kunde få tillbaka sin jord. Mer sannolikt är det att lagen gällde för endast de två nämnda grupperna, jungfrur och övermagar. Att räkna in gifta kvinnor i gruppen jungfrur saknar grund när man tar övrig lagtext i beaktande.

Ytterligare en vanlig uppfattning är att kvinnor i staden kunde vara sin make behjälpliga i hans yrkesverksamhet, och sedan ha ett eget yrke först när maken dog, främst då genom att överta sin makes verksamhet. Konungsbalken innehåller grundläggande rättigheter och skyldigheter för stadsborna, benämnda byamän. I flock 15 stadgas att hantverkare inte får ha mer än ett yrke, och inte heller bedriva köpenskap och dessutom att ”samma lag ska gälla för hantverkares hustrur” (fornsvenska embetzmanna konur). Wessén menar att ”änkan efter en hantverkare kunde sålunda fortsätta att driva sin avlidna mans yrke”.^[4] Översättningen är korrekt, men hade man menat att det gällde endast änkor verkar det synnerligen konstigt att man istället valde att skriva hustrur. Bättre klarhet kan man få genom att läsa längre i Konungsbalken, där det i flock 25 stadgas vad den som innehar burskap i staden hade för skyldigheter och rättigheter. Det var nämligen, enligt samma flock, bara genom att vinna burskap som hantverkare som man fick verka som sådan och frågan huruvida kvinnor kunde vinna burskap uppstår. Flocken börjar med att deklarerar att ”vill någon bli byaman i staden, en gäst eller en

byamans sven (...)”, så måste han bland annat uppfylla krav på erläggande av burskapsavgift och borgensmän. Av störst betydelse i detta sammanhang är dock att lagen verkar föreslå att endast gäster, det vill säga utlänningar boende i staden, eller män anställda hos borgare kunde vinna burskap, vilket effektivt skulle utesluta kvinnor. Övriga stadganden i flocken riktar sig också uteslutande till män. En paragraf tar upp att man inte behöver erlægga burskapsavgift om man gifter sig med en kvinna som är född i staden och som äger mark i densamma. Lagen stadgar således inte att kvinnor kunde vinna burskap medan de var gifta, men säger heller inget om att de kunde det som änkor. Den enda indikationen lagen ger om att kvinnor kunde vara hantverkare kommer alltså från Konungsbalkens femtonde flock. Slutledningen blir att kvinnors huvudsakliga uppgift inte kan ha varit att yrkesarbeta som hantverkare, något som tycks förbehållet män, men att de ändå förekom i sammanhanget. Huruvida det var som hustrur eller änkor måste man vända sig till andra källor, exempelvis skattelängder och tänkeböcker, för att närmare utreda.

Lingvistiskt sett är stadslagen på många ställen minst sagt förbryllande. Bruket av pronomen är det mest intressanta för vårt ämne, eftersom pronomen i allmänhet definierar kön. Riktigt så enkelt är det oturligt nog inte. MEST innehåller tre olika grupper av pronomenanvändning. Den första gruppen är riktad enbart till kvinnor och finns i flockar som behandlar strikt kvinnliga sysslor. En sådan är första delen av flock 15 i Byggningsbalken, som behandlar fall där en kvinna mjölkar någon annans kreatur. Det var otänkbart att män mjölkade, och således är stycket skrivet endast i kvinnliga termer. Det finns ett brott som ska bevisas eller motbevisas med hjälp av fastar och straff med böter alternativt arbete. Förövrigt vittnar kvinnan till sin egen fördel, ”värje hon sig själv tredje med sin ed”, tillsammans med två vanliga fastar. Hela stycket följer den vanliga mallen.

Man får förutsätta att samma sorts exkluderande stycken existerade för män, och de är då grupp två. Den ovan nämnda flocken i Rådstugubalken, som behandlar burskap, torde vara en sådan. Det är dock ett mycket stort problem att maskulint pronomen var normen, och att det därför många gånger är oerhört svårt att avgöra om lagstycket gäller enbart män eller även kvinnor. Att använda neutrum, det vill säga ”de” eller ”dem”, var synnerligen sällsynt och förekommer bara på några få ställen. Mycket vanligare var att man fritt blandade pronomen, men allra mest förkommande är att först proklamera vilka flocken gäller (män/kvinnor, jungfrur/omyndiga) och sedan fortsätta med maskulina pronomen.

Denna blandgrupp är grupp tre. Flock tio i Byggningsbalken får vara exempel:

”Lejer en man eller en kvinna en gård av en annan (...) och är fästpenning given därpå med två vittnen, vill den som lejde icke så fast, då give han ut halva huslegan och fare vart han vill”.

Först berättas att det rör sig om en man eller en kvinna som vill hyra en gård, men själva bestämmelsen talar bara om vad ”han” ska göra. En alternativ tolkning är att det var kvinnans målsman, alltså hennes make, som var huvudansvarig för vad kvinnan gjorde och därför talas det i slutet om vad ”han” får göra. Mycket mer sannolikt är dock att ”han” var ett sätt att benämna båda dem som omfattades av lagrummet, oavsett kön. Den senare förklaringen är den enda applicerbara vid en närmare undersökning av

Byggningsbalkens flock femton, paragraf ett, som handlar om ifall någon sätter sitt eget märke på någon annans kreatur. Där står att ”blir *han* ej tagen på bar gärning, utan det blir tillvitad *honom* eller *henne*, värje *han* sig med sex mäns ed” (min kursivering). Hade det maskulina pronomenet gällt kvinnans målsman hade det varit ”han eller hon” som ej blir tagen på bar gärning, och ”han eller hon” som ska värja sig med ed. Här är det tydligt att samma regel gäller båda könen, men att bruket av pronomen är inkonsekvent med våra mått mätt.

Således uppstår problematiken huruvida kvinnor inräknades i stycken som bara har maskulina pronomen men är riktade till en icke definierad grupp. Byggningsbalkens elfte flock är en sådan, och den bygger dessutom vidare på flock tio, som handlade om att leja gård: ”Nu vill ej ägaren hålla legoavtalet; då tilldömes honom som har lejt rätt att vara i gården (...)”. Här omnämns bara en ”han” som har hyrt gård, medan flock tio tydligt stadgar att kvinnor också kunde hyra. Man kan här förutsätta att samma regel gällde även då hyresgästen var en kvinna och att bruket av maskulint pronomen snarare är ett sätt att skriva än ett sätt att exkludera kvinnor ur lagen. Kvinnor kan alltså ha förekommit mycket mer i stadens offentliga liv än vad en första anblick låter påskina. Lagen tycks beskriva männens värld, men det intrycket verkar snarare grundat bland annat på ett för modernt sätt att läsa pronomen. Kvinnans förhållande till sin make och målsman måste närmare undersökas och även i viss mån omvärderas. Högmålsbalkens flock åtta ger oväntad information genom att jämföra en tropliktig sven med en hustru.^[5] Kanske är det mer relevant att jämföra hustruns förhållande till sin make med svenskens förhållande till sin husbonde, än att betrakta det som omyndig kontra målsman? Det skulle åtminstone bättre förklara det spelrum den gifta kvinnan ges i lagen. En omyndig person är enligt Svenska Akademiens Ordlista någon som inte uppnått en myndighetsålder och som saknar full rättslig handlingsförmåga.^[6] Kanske skulle man då kunna definiera den medeltida kvinnan som omyndig, men det kräver i så fall avgjort en närmare förklaring. Helt klart är att hennes rättigheter förändrades när hon ingick äktenskap, och att det vore missvisande att kategoriskt omyndigförklara henne. Klart är också att detta är ett ämne som är i stort behov av närmare undersökning, och att det måste göras utan att applicera våra nutida uppfattningar och genus.

^[1]MES_t, Dobblarebalken

^[2]Se t.ex. Ärvdabalken, flock IV

^[3]Jordabalken, flock XVI. Enligt MEL kunde dock mannen dock fritt sälja en tredjedel av kvinnans jord, när hans egen utgjorde två tredjedelar.

^[4]Holmbäck, Åke och Wessén, Elias, *Magnus Eriksson Stadslag i nusvensk tolkning*, not 145, sid 37.

^[5]Wessén kommenterar i sin not 19 detta som ”överraskande”, men ägnar det ingen närmare utredning.

^[6]Svenska Akademiens Ordlista på <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, sökord: omyndig

Arkeologisia visioita Viipurissa

Mervi Suhonen, FM, Turun yliopisto

Suomalaisten kollektiivisen muistin paikkana Viipuri – hansa-ajan satama, suurvalta-ajan tervasatama ja piispankaupunki, Pietari Suuren Venäjän pikkuikkuna Itämerelle, autonomisen Suomen teollistuva satama pääkaupungin portinpielessä ja nuoren Suomi-neidon kaakkoinen kantapää – on romanttinen kielten, kulttuurien ja yritteliäisyyden kukkula. Vuosikausia Viipurin asema oli Helsingistä Pietariin ja Moskovaan kolistelleiden junien synkkä pysähdyspaikka, jonne saavuttaessa linnan torni muistutti suomalaismatkajia menneestä monikulttuurisesta elämästä.

Viimeisillä junilla länteen Viipurista lähteneiden muistamia iloisia vuosikymmeniä ja tuskan vuosia käsittelevässä muistokirjallisuudessa ja tutkimuksessa viitataan paljon siihen, miten monikulttuurisuudella on siellä vuosisataiset juuret. Viipurilais-sukujen puissa on kauas kurottuvia oksia. Kulttuurien ja menneisyyden tutkijan suussa monikulttuurisuus on tyhjä klisee, mutta Viipuriin se sopii liian hyvin jäädäkseen paitsioon. Kaupungin historia on monenlaisten kulttuurien historiaa, ja värikäs on sen nykypäiväkin. Viime sotien jälkeen tyhjään Viipuriin lähetettiin väkeä Neuvostoliiton eri kolkilta. Nykyinen kauppatori on monimoraalinen, räjähdysaltiskin kulttuurien tori.

Keskiaikainen Viipuri oli epäilemättä ruotsalais-saksalais-karjalainen kauppatavaran, kulttuuri-ilmiöiden ja kriisien kulminaatiopiste. Mutta millainen? Eniten uutta Viipurin keskiajan tutkimukselle on viime vuosina saatu maan alla säilyneen kulttuuriperinnön pelastamisen eräänlaisena sivutuotteena. Muinaismuistolain mukaiset pelastuskaivaukset ovat olleet lähdeaineiston kartuttajina mitä kiehtovin yllätys. Viipurin kaupunki-arkeologiasta vastaa Venäjän Tiedekatemian Aineellisen kulttuurin historian instituutti, jonka päärakennus on Pietarissa kivenheiton päässä Eremitaasista. Nevan suulta länteen katsovalle arkeologille Viipuri on erilainen kuin mikään muu

Venäjän kaupunki. Rannalla, jolta ei tunneta juuri lainkaan rautakautisia muinaisjäännöksiä, seisoo linnake, jonka hallinnasta ovat vaihtelevalla menestyksellä kamppailleet ensin novgorodilaiset ja sen jälkeen Moskovan tsaarin sotilaat, Pietari Suuri ja puna-armeija. Kaupungissa ei ole keskiaikaisia ortodoksisia kirkkoja, ei Kremlia eikä slaavilaista vanhaa kulttuurikerrosta. Onko läntisen historian kaivaminen kiinnostavaa?

Tiedekatemian edustajana Viipurin arkeologisen ekspeditiota lähes kaksi vuosikymmentä johtanut V.A. Tjulenev poistui elävien arkeologien keskuudesta 1990-luvun puolivälissä. Sen jälkeen arkeologiset kenttätöet pysähtyivät Viipurissa useiksi vuosiksi kokonaan. Mikään uudisrakennushanke ei herättänyt sellaista huomiota, että arkeologiseen valvontaan tai pelastuskaivauksiin olisi ryhdytty. Viipurin linnan nykyinen emäntä, aluemuseon johtaja S.I. Abdullina painottaa museon toiminta-ajatusta yleisötapahtumiin ja museo pitäytyy kaukana kenttärkeologiasta. Olisi kohtuutonta väittää, että museon politiikka olisi johtanut arkeologisen informaation tuhoutumiseen, mutta yhtä mahdotonta uskoa, ettei vahinkoa olisi tapahtunut.

Tjulenev oli 1970- ja 80-lukujen vaihteessa Viipurin keskiajasta ilmeisen innostunut ja julkaisi silloin mm. tulkintansa linnasaaren rautakautisesta

asutuksesta ja Pyöreän tornin luota torin alta mielestään löytämiensä puolustuslaitteiden rekonstruktion, jota hän nimitti Karjaportin barbaniiksi. Sen jälkeen Viipurin arkeologia näyttää olleen melko verkkaista koekaivaustoimintaa, jonka pääviesti oli, ettei Viipurissa ollut mitään arvokasta pelastettavaa. Epäilyksiltä, että koekuoppien profiileja katseltiin silmät keskiajalta ummistaen, ei voi välttyä.

Tutkimushistorian uuden vaiheen alku vuonna 1998 oli hieman tuskallinen, sillä arkeologien oli odottamatta riennettävä kaivamaan esiin keskiaikaista kaupunginmuuria ennen kuin sen viereen olisi rakennettu erään uskonnollisen lahkon pyhäkkö. Maankäyttöpäätöksessä muuri voitti, kirkkohanke peruttiin ja muutamia metrejä vanhaa muuria kaivettiin esiin. Tuloksena saatiin aineistoa kiintoisiin johtopäätöksiin muurin rakennustekniikasta ja keskiaikaisista tapahtumista. Maanalaista kokoontumispaikkaa vaille jäänyt ”Luolakirkkokaan” ei jäänyt puille paljaille vaan sillä on nykyisin Raatitornissa näyttelytilat sekä luterilaisen turistin näkökulmasta lähinnä davincikoodimainen pyhä kokoontumishuone. Antikvaarisen suojelun periaatteiden kannalta lopputulos oli asianmukainen, mutta muuriparka jäi lopulta sään armoille ja ensimmäiset kivet ovat jo pyörrähtäneet irti.

Muurikaivausten jälkeen keskiaikaisella kaupunkialueella on kaivettu joka vuosi. Ekspedition johtajana on Karjalan tuntija Aleksanteri Saksa, jota ennakoasenteet esihistorian slaavilaisten tai historiallisen ajan venäläisten ilmiöiden ylivertaisesta kiinnostavuudesta eivät vaivaa. Vanhin sieltä saatu radiohiiliajoitus vihjaa asutukseen, joka olisi alkanut jo 1200-luvun lopulla eli ennen ruotsalaisten kivilinnan rakentamista vuonna 1293. Saksan mielestä esineistön analogiat viittaavat esimerkiksi Käkisalmeen ja

myöhäisrautakauden asukkaat olivat karjalaisia kalastajia.

Keskiaikaisia esinelöytöjä on Viipurista jo laatikoittain, mutta niiden sisältö odottaa vielä tutkijoitaan. Saksa vastaa Viipurin kaivauksista ja muinaismuistosuojelun vaatimasta jatkuvasta kädenväänöstä käytännössä lähes yksin. Tutkimusrahoituksen merkittävin osuus saadaan Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiöltä Joensuusta sen sijaan, että se olisi normaalia lain edellyttämää pelastuskaivausrahoitusta uudisrakennusten ja kunnallisteknisten töiden teettäjiltä. Viipuriin tarvittaisiin esimerkiksi uteliaita jatko-opiskelijoita, mutta lähin arkeologian oppituli on Pietarissa ja professori Nosovin katse suuntautuu Novgorodiin päin.

Monipuolisin ja runsain esinemateriaali on 1500- ja 1600-lukujen puurakennusten ja -rakenteiden yhteydestä. Pietari Suuren armeijan piirittäessä Viipuria 1710-1711 kaupunkiin jymähti tykinkuulia, joista muutamia on nyt löytölaatikoissa. Nuorempia, 1800- ja 1900-luvun kerroksiakin on eräissä kohdissa dokumentoitu lähes vahingoittumattomina.

Nyt Viipuri huutaa lisää radiohiiliajoituksia ja kutsuu kulttuurikerrosta nuuskimaan myös osteologeja, paleobotanisteja sekä niin poliittisesta kuin kulttuuri- ja taidehistoriastakin kiinnostuneita historian tutkijoita. Monikulttuurisuus on monesta narusta solmiutunut mytty, jota on vasta alettu avata. Selvitämättä on esimerkiksi, keitä olivat 1200-luvun ”viipurilaiset” ja se, miten ”Viipuri” kasvoi vuoden 1403 kaupunkiprivilegioihin mennessä urbaaniksi Wiborgiksi. Tiedämme jo melkoisesti 1400-luvun vallanpitäjistä ja liiketoimien harjoittajista, mutta ovatko käsityksemme itse asiassa muualta Itämeren piiristä lainattuja kliseitä?

Agricolan juhluvuonna on kutkuttava ajatus, että vihdoin arkeologit kaivaisivat esiin piispan maalliset jäännökset tai ainakin hänen hautapaikkansa. Markus Hiekkänen totesi jo useita vuosia sitten, että tehtävä lienee mahdoton. Hän on vakuuttunut siitä, että Viipurin kolmesta keskiaikaisesta kirkosta Agricolan hautapaikaksi valittiin kaupunginkirkko ja että piispa todennäköisesti laskettiin sen lattian alle ilman että hänelle olisi muurattu hautakammiota. Nykyisin kaatopaikkana lemuavan raunion raivaaminen ja kaivaminen olisi monesta syystä perusteltua ja jännittävää, mutta erittäin kallista ja kulttuuripoliittisesti poleemista. Koska kirkkoa on useita kertoja uudistettu ja lattianalusta myllätty, Agricolaa siellä tuskin enää on. Hiekkänen muistutti tästä äskettäin Helsingin Sanomissakin.

Viipurin kulttuurikerros on monin paikoin lähes henkäyksenohut ja alta pilkistää peruskallio. Eräissä paikoissa sekoittumia kerroksia on kuitenkin pari metriä tai enemmänkin. Aleksanteri Saksalle on tarjoutunut äärimmäisen kiinnostavia tilaisuuksia kaivaa erällä asuintonteilla muurin vieressä, sataman kupeessa ja muutaman kymmenen metrin päässä keskiaikaisesta kaupunginkirkosta. Linnasaarella Saksa on toistaiseksi ainoastaan valvonut jo entuudestaan sekoittuneen kulttuurimaan poistoa, mikä ei suinkaan ole valitettavaa, sillä pikkuisella linnasaarella mahdollisesti

vielä jäljellä olevia rikkoutumattomia kerroksia ja maanalaisia rakenteita ei ole järkevää rikkoa lisää muutoin kuin riittävästi resurssoidussa arkeologisessa tutkimusprojektissa. Kaupungin puolella sen sijaan on päinvastoin toivottavaa saada piakkoin talteen aineistoa mahdollisimman monesta paikasta, sillä muinaismuistolain tulkinta on ristiriitaista eikä viranomaisten kulttuurinsuojeluhalu ole näyttänyt olevan kovin kiihkeää.

Olen inventoinut Viipurin koko arkeologisen ja arkeologisessa tutkimuksessa relevantin keskiaikaisen ja uudemman dokumentti- ja kartta-aineiston. Laajennan empiirisen osan tulkintaa lisensoitukseksi ja valmistaudun pakinoimaan Mikael Agricolan vuosikymmenten materiaalisesta kulttuurista Glossan juhluvuosiseminaarissa. Suuri visioini, jonka tiedän jakavani Saksan ja useiden muiden tutkijoiden kanssa, on että Viipuriin perustettaisiin monialaisia tutkimushankkeita, joissa keskiaikaa lähestyttäisiin paitsi nostamalla sitä maan alta päivänvaloon myös uusilla kaivauksilla arkistolähteiden parissa ja ennen kaikkea siten, että Viipuri juotettaisiin entistä tiiviimmin kiinni Itämeren piirin keskiaikaisen historian ilmiöihin. Viipuri oli keskiaikaisen Ruotsin Itämaan toiseksi suurin kaupunki eikä se varmasti ole liian pieni monelle tutkijalle yhtä aikaa. Viipuritutkimuksessa tarvitaan monikulttuurisuutta!

KURS I MEDELTIDSLATIN

I SAMBAND MED UTDELANDET AV JARL GALLÉNS PRIS FÖR FORSKNING I NORDISK
MEDELTID

Latin i funktion: Medeltida skrift- och texttyper

Lärare: prof. Monica Hedlund, Uppsala universitet.

Omfattning: 16 timmar.

Tidpunkt: måndag 8.10.–torsdag 11.10.2007.

Målgrupp: Doktorander och övriga intresserade (förmiddagslektionerna).

Kursen ersätter 2 studiepoäng (3 ECTS-poäng på masternivån) / 1 studiepoäng för förmiddagsföreläsningarna (föreläsningsdagbok). Kursen kommer att omfatta 3 x 3 lektionstimmar före lunch med mera allmänna föreläsningar och genomgångar med övningar (paleografi, kodikologi, editionsteknik) och sedan textinterpretation (3 x 2 lektionstimmar) på eftermiddagen.

I kursprogrammet ingår även Jarl Gallén-seminariet:

Universalisms – the Case of Latin Europe med bland annat följande deltagare

Prof. Bernhard Giesen, Konstanz

Docent Pia Letto-Vanamo, Helsingfors

Prof. Lars Boje Mortensen, Bergen

Prof. Bo Stråth, Helsingfors

Prof. Björn Wittrock, Uppsala

Seminariet sker onsdag 10.10 kl. 13-18 (Vetenskapernas hus, Kyrkogatan 6). I samband med seminariet utdelas Jarl Gallén-priset år 2007 till professor Monica Hedlund.

Resestipendier

Doktorander (max 15 personer), som inte är bosatta i Helsingfors och som önskar delta i kursen, har möjligheter att ansöka om rese- och vistelsestipendier. Stipendier beviljas på basen av skriftlig ansökan (1 A4 med finansieringsplan, på svenska, finska eller engelska) senast 31.8.2007. Ansökan riktas till Centrum för Norden studier, Renvall-institutet, PB 59, 00014 Helsingfors universitet / peter.stadius@helsinki.fi.

Arrangörer: Centre for Nordic Studies (CENS), Renvall-institutet vid Helsingfors universitet och Historiska föreningen.

Förfrågningar: FD Peter Stadius, peter.stadius@helsinki.fi eller docent Henrik Stenius, henrik.stenius@helsinki.fi

Keskiaika keskellämme, viimeaikaisia uutisotsikoita

Agricola saa nimikkokappelin Turun tuomiokirkkoon

Mikael Agricola sai nimikkokappelin Turun tuomiokirkkoon, kun Pyhän Ristin kuori nimetään uudelleen Mikael Agricolan kappeliksi. Uusi nimi otettiin käyttöön 9. huhtikuuta Agricola-vuoden juhlahjelmanpalveluksessa. Tuolloin Agricolan kuolemasta tulee kuluneeksi 450 vuotta. Agricolan kappeliin tulee myös alttari jumalanpalveluskäyttöön.

Mikael Agricolaa juhlintiin

Huhtikuussa tuli kuluneeksi 450 vuotta Mikael Agricolan kuolemasta. Juhlan päätapahtumat pidettiin Turussa. Suomen kirjakielen perustajan, uskonpuhdistajan ja Turun piispan juhlavuotta juhlistettiin ekumeenisella jumalanpalveluksella Turun tuomiokirkossa. Jumalanpalveluksessa käytettiin runsaasti Agricolan aikaista kieltä. Agricolan elämäntyötä ja sen merkitystä nykypäivälle pohdittiin Agricolan juhlavuoden valtakunnallisessa pääjuhlassa. Turun konserttitalossa järjestettyyn juhlaan osallistui myös presidentti Tarja Halonen. Agricolan opintietä ja hänen saavutuksiaan muisteltiin erilaisten alustusten ja musiikkiesitysten avulla. Ennen pääjuhlan alkua julkistettiin näköispainos Agricolan vuonna 1544 ilmestyneen Rucouskirjan kalenteriosasta. Se sisältää piirroskuvat 24:stä terveyttä tuottavasta yrtistä. Kirjan kalenteriosaa on sanottu ensimmäiseksi suomalaiseksi tietosanakirjaksi. Yleisradio kunnioittaa Agricolaa sivustolla (<http://www.yle.fi/agricola/>), jolla on mm. faktatietoa Agricolan elämästä ja juhlavuoden tapahtumista. Rahapaja on lyönyt 10 euron hopeisen juhlarahan "Mikael Agricola ja suomen kieli". 11.4. julkaistu Aku Ankkakin sisälsi yhden seikkailun verran Agricolan ajan suomea.

Naantalista löytyi keskiaikainen kirjaharvinaisuus

Turun Sanomien mukaan Naantalin kirkkoherranviraston holvista on löytynyt harvinainen keskiaikainen kirja. Erästä toista uudelleen löydettyä kirjaa Naantaliin tutkimaan saapunut Tuomas Heikkilä oli kiinnittänyt huomionsa kirkkoherranviraston holvissa toiseen pieneenpäin, pergamentille painettuun kirjaan, joka osoittautui harvinaisuudeksi. Suomessa tunnetaan vain muutamia kymmeniä keskiaikaisia kirjoja, joten jokainen uusi löytö on aina merkittävä. Tuomas Heikkilän mukaan kirja on todennäköisesti kirjoitettu Englannissa tai Ranskassa 1200 tai 1300-luvulla. Se jakautuu päivittäin etenevään *breviariun de tempore* sekä pyhimyksiä käsittelevään *breviarium de sanctis* -osuuksiin. Nahasta tehtyjen pergamenttilehtien perään on sidottu myös paperille käsin kirjoitettuja lisätietoja, joiden Heikkilä arvioi kirjoitetun Naantalissa. (TS 31.3.)

Turun linnan näyttely tutustuttaa aateliston rooliin

Turun linnassa avattu näyttely tutustuttaa aateliston rooliin 600 vuoden aikana. Aihetta lähestytään sukuhistoriallisesta näkökulmasta. Pääosassa on Carpelanin suku ja sen jäsenten kohtalot. Suvun kantaisä Pável Carpelan sai aateliskirjan 7.12.1407 kuningas Eerik Pommerilaiselta, kun tämä vieraili Turussa. Dokumentti on vanhin Ruotsissa säilynyt aateliskirja, joka on ensimmäistä kertaa yleisön nähtävänä. Näyttelyn ainutlaatuisiin arkistodokumentteihin kuuluu kuolemantuomio, jonka Eerik XIV antoi taivassalolaiselle papille Mats Mikael Carpelanille. Asiakirjojen lisäksi linnassa on esillä

Carpelanin suvulta lainattu antiikkiesinekokoelma. Näyttely on syntynyt yhteistyössä Sukuyhdistys Carpelan ry:n ja Åbo Akademin kanssa. Näyttely on esillä 28. lokakuuta saakka.

Argeologia tutkimuksia Espoon Mankbyssä

Arkeologiset tutkimukset ovat alkaneet Mankbyn harvinaisen hyvin säilyneellä keskiaikaisella kylätontilla Espoon kartanon lähellä. Tutkimusten tavoitteena on tutkia keskiaikaisen kylän rakennetta ja saada lisätietoa Espoon pitäjän vanhimmasta historiasta. Espoon kaupunginmuseo ja Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine ovat käynnistäneet yhteisen tutkimusprojektin Espoon 2008 juhluvuoden kunniaksi. Tutkimuskohteeksi valittu Mankbyn kylätontti on harvinaisen hyvin säilynyt esimerkki keskiaikaisesta asuinpaikasta. Mankbyn kylän asutus hävisi jo 1550-luvulla, kun kuningas Kustaa Vaasa perusti Espoon kuninkaankartanon 1556 ja valtaosa kylästä liitettiin uuden suurtilan maihin. Siitä asti Mankbyn tonttialue on pysynyt koskemattomana, kunnes kohde löytyi muinaisjäännösinventoinnin yhteydessä vuonna 2004. Tänä päivänä kylätontilla on havaittavissa noin kymmenen talon jäänteitä. Mankbyssä kaivetaan 23.4. alkaen neljän viikon ajan. Vuoden 2007 tutkimuksissa tullaan dokumentoimaan ja selvittämään kyläasutuksen rakennetta, ja vuonna 2008 jatketaan tutkimuksia tämän vuoden tulosten perusteella. Keskiaikaisia kylätontteja on Espoossa aikaisemmin tutkittu mm. Kauklahdessa 2003 ja Suomenojalla 2006. Kaivausten tulokset esitellään yleisölle WeeGee-talossa juhluvuotena 2008 kaupunginmuseon monipuolisen ja laajan keskiaikanäyttelyn yhteydessä.

Vatikaanin kirjasto sulkeutuu kolmeksi vuodeksi

Turkija Kirsi Salosen kertoo, että Vatikaanin kirjasto sulkeutuu kolmeksi vuodeksi. "Vatikaanin Kirjaston prefekti Farina julkisti vihdoin ja viimein jo kauan liikkeellä olleen huhun kirjaston sulkemisesta rakennuksen korjaustöiden vuoksi. Farinan ilmoituksen mukaan kirjasto on normaalisti auki 14.7.2007 saakka, mutta sen jälkeen se suljetaan (ainakin) kolmeksi vuodeksi." Aiheesta myös Vatikaanin kirjaston sivulta:
http://bav.vatican.va/en/v_home_bav/home_bav.shtml

TULEVAA OHJELMAA:

KONFERENSSIT:

28.6. - 1.7.2007 *Witchcraft - Yesterday and Today. The Midnight Sun Witchcraft Conference*. Vardø, Norway. See full program at <http://www.heksekonferansen.no/>
The conference is jointly organized by the universities of Tromsø, Tampere, Texas at Austin, Science and Technology (NTNU) at Trondheim, and Oslo.

17. – 19.8.2007 *De Amicitia - Social Networks and Relationships, Passages from Antiquity to the Middle Ages III*. **Ilmoittautuminen alkanut** osoitteessa <http://www.uta.fi/trivium/passages3.htm>

Klassikkoklubi:

Tampereen yliopiston *Antiikin, keskiajan ja renessanssin tutkimuskeskuksen* yhteydessä toimiva klassikkoklubi kokoontuu kerran kuukaudessa tiistaisin klo 18.00 historiatieteen laitoksen kahvihuoneessa, Pinni B2072. Klubilaiset lukevat ja määrittelevät uudelleen klassikkoutta. Klassikkoklubi on avoin kaikille kiinnostuneille opiskelijoille ja eri alojen tutkijoille. Klubin toiminnasta saa lisätietoja dosentti Katariina Mustakalliolta ja dosentti Päivi Mehtoselta, sähköpostiosoitteet muotoa etunimi.sukunimi@uta.fi.

NÄYTTELYT:

Aboa Vetus-museossa Agricola-aiheinen näyttely

Turkulaisen Aboa Vetus-museon tuore Mikael Agricola – sanojensa mittainen mies-näyttely tutustuttaa museovieraat Mikael Olavinpoika Agricolan elämään ja työhön. Näyttely on esillä 15.3.-16.9.2007 ja se toimii Aboa Vetus-museon osuutena Agricolan muistovuoden Oma kieli, oma mieli-teemaan

VIERAILULUENTO:

Liturgical Use of Chapels in Late Medieval Germany

Richard Kieckhefer, Professor of History, Northwestern University

6.6.2007 kello 18 Tieteiden talo, Kirkkokatu 6

Richard Kieckhefer on julkaissut useita kirjoja keskiajan uskonnosta, populaarikulttuurista ja kirkkoarkkitehtuurista, kuten *Unquiet Souls. Fourteenth-Century Saints and Their Religious Milieu* (The University of Chicago Press 1984), *Magic in the Middle Ages* (Cambridge University Press, 1989), *Forbidden Rites. A Necromancer's Manual of the Fifteenth Century* (Sutton, 1997) ja *Theology in Stone. Church Architecture from Byzantium to Berkeley* (Oxford University Press, 2004).

Tervetuloa!

Järjestäjät: Keskiajan tutkimuksen seura Glossa Ry.
Suomen keskiajan arkeologinen seura
Kirkkohistorian laitos, Helsingin yliopisto
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

2

Sisältö:

Glossa-info	2
Päätoimittajan pöydältä	2
Puheenjohtajan tervehdys	3
Tieteessä tapahtuu	4
<i>Lahtinen, Anu</i> : "Pitkä keskiaika" - Mikael Agricolan aika	6
<i>Vuohu, Meri</i> : Esittelyssä Euroopan yliopistoinstituutti	8
<i>Moilanen, Inka</i> : Keskiajan opetus ja tutkimus Suomessa 2000–2007 (Oulu)	10
<i>Cederbom, Charlotte</i> : Kvinnan i Magnus Erikssons Stadslag	12
<i>Suhonen, Mervi</i> : Arkeologisia visioita Viipurissa	17
Ilmoitus: Kurs i medeltidslatin	20
Keskiaika keskellämme	21
Tulevaa ohjelmaa	22